

ŽETVA I VRŠIDBA

(III)¹

Ako čovjek njivu dobro pognoji i poore, odabere i posije najbolje sjeme, redovito plijevi i nadgleda, to još uvijek nije garancija bogate žetve. Guste magle, dugotrajna suša, nevrjeme s tučom, štetočine ili pak bolesti usjeva, mogu osujetiti planove svakog seljaka. Stari su Podravci stoga svojim religioznim ponašanjem tokom cijele godine, a također i brojnim magijskim radnjama, nastojali osigurati plodnost zemlje i dobar urod.

U doba kada se sjetva žitarica obavljala ručno, općenito je vrijedilo mišljenje da su pri sjetvi muškarci sretnije ruke od žena. Žene su sijale samo ako su bile udovice ili im je muž "bil betežen", tj. "sijale su silom prilika". Muškarci su i orali. Prije oranja "škrakla je del dole i rekel: Bože pomози i blagoslovi delo i težaka" (Kalinovac). "Prije neg je išel orat, pred lesom se prekrižil, a dok je završil rekel je: Sveti križ prekriži delo i težake" (Kunovec). "Dok je išel z doma orat, z bičem je napravil križ pred konjima, a prije oranja škrakla zel dole, prekrižil se, izmolil molitvu i onda natrag del škrakla na glavu" (Koprivnički Bregi). Kod prvog oranja "malo je gnoja pelal (makar na oračoj spravi), jer najprije zemlji treba hranu dati, onda bu tražil od nje" (Koprivnički Ivanec).

U Kalinovcu ne paze osobito kojeg će dana sijati - "Svi su božji dani, sije se dok se orje, samo dok su **svećenici** (na Vidovo, Antunovo, pred Trojake, na Trojački ponedlek, Lukovo, Srce Isusovo, Srce Marijino), onda se ništ ne dela." U K. Ivancu ne siju petkom, u Kunovcu vele da "vtork i petek ne treba sijati niti kakvog drugog važnog posla započinjati". Dobro je sijati u ponedjeljak, srijedu i subotu (Kunovec), ili pak srijedom, subotom i kvatrenoga tjedna (Koprivnica). U Bregima je "Izoral, sve si je pripravil, ali prije srede ili subote nije išel sejat². Mi smo i ve sejali v subotu i sredu, a drugi - kak su traktori, seju i v petek i v nedelju." "Zadnje vreme da se žito posije je Lukovo, 18.10., a ak ne do tad, onda do Sviju Svec (01.11.)" (Kalinovac).

U vrijeme sjetve štaglinčani nisu posuđivali stvari iz kuće. Bilo je onih koji su čekali da neki određeni čovjek iz sela, koji je više puta imao bogatu žetvu ili je iz nekog drugog razloga slovio za sretnog čovjeka, krene sijati svoje njive, pa su onda oni išli sijati svoje. Govorili bi: "Dok pe taj sejat, onda pem i ja." "Neki su pak računali ak poseju dok je pun mesec, da bu rodnije žito." U "Etnografskim zabilježkama iz sreza Slavonsko-Požeškog" Ivo T. Franić donosi objašnjenje takvog ponašanja: "Narod to objašnjava ovako: - sjetva za prazna mjeseca donijeće prazno klasje. S praktične strane za ovaj običaj odlučuje, što žito, koje se posijalo u mjesečevoj mijeni, i cvate u mijeni. A kako je doba mjesečeve mijene, obično promjenljivo i loše, cvat žita pao bi baš u nestalno kišno doba. Tako bi došla u opasnost pravilna oplodnja, uslijed vremenskih nepogoda³." Ima i nekih drugih postupaka u Podravini koji su, poput navedenog, samo naizgled religioznog ili magijskog karaktera, a zapravo su racionalno utemeljeni: to su na primjer "križanje oblaka" crkvenim zvonima protiv tuče ili pak propuštanje sjemena žitarica kroz zapaljeni **ritek** (slamu) kako bi se sjeme pročistilo - "kaj ni bilo **tubaka** (crne prašine u žitu)⁴."

Neposredno prije sjetve prekriži se sjeme i poškropi svetom vodom, posvećenom na Sv. Tri kralja (Štaglinec). U Kalinovcu sjeme "v stolnaku iz kojeg se sije poškrope vodom blagoslovljenom na Ivanje (Ivan Krstitelj 24.06.)" sijač se prije sijanja prekriži i veli "Bog pomagaj", u Kalinovcu zaziva blagoslov Sv. Josipa i Sv. Antuna. "Kada je sejač posejao, onda se križao i govorio: Daj Bog roda!, a spotiha je rekel, da mu deca ne bi čula: ...kurvi, tatu i poštenome čoveku" (Ivanec). Time je zapravo želio da žito tako dobro rodi da ga bude dovoljno za sve, tj. da ne bude gladi.

Kazivač iz Štaglinca sjeća se da su neki prije same sjetve bacili "šaku sjemena za životinje i šaku za siromake⁵." Kazivačica iz Bregi ispričala je pak kako je njezina ujna znala reći da "ak žena ima svoje stvari (menstruaciju) dok se seje kuruza, to bu snetljiva kuruza, nesme onda ta žena iti sejat⁶." U ovoj zabrani prepoznajemo negativnu magiju (nešto se ne smije činiti da ne bude bolesti, štete i sl.). Magija, nadalje, može biti: pozitivna (npr. sijati treba u rodne dane:

srijedu, subotu), prijenosna (blagoslov sa posvećene vode prijeći će na sjeme, a kasnije i na žito), imitativna, analogna, zaštitna, odbojna itd.

U starijim zapisima nailazimo i na opise drugačijih magijskih postupaka kod sjetve, ali u našem istraživanju oni nisu potvrđeni. No, sasvim su dovoljni i ovi izneseni da se vidi kako je vjersko ponašanje zapravo ispreplitanje religijskog vjerovanja da je Bog onaj koji upravlja svemirom i magijskog vjerovanja da čovjek može imati moć da svojim aktivnostima postigne željeni učinak na prirodu. Ta dva sistema vjerovanja sudaraju se, ali istovremeno i spajaju na mnoge načine, dapače i u samim crkvenim praznicima.

U sklopu kršćanskog slavlja Božića nailazimo na brojne elemente pretkršćanske i praslavenske starine. Porijeklo vjerovanja, s kojim se i danas susrećemo, da su božićni blagdani vrijeme kada se osobito uspješno može utjecati na plodnost polja (također na plodnost blaga i ljudi) treba stoga, više tražiti u tim elementima negoli u liturgijskom sadržaju blagdana Kristova rođenja koji prvenstveno naglašava "veliku radost, što će biti za sav narod" jer se rodio Spasitelj i stoga "što se po Isusovu rođenju očitovala dobrotu Boga... i njegova ljubav prema ljudima⁷."

Pletenje vijenca od žita pri dožetvi praslavenski je običaj⁸, a svugdje gdje ga u Podravini pletu, čuvaju ga do Božića i tada stavljaju na sredinu božićnog stola. Vijenac se može baciti tek pošto je odigrao svoju ulogu u božićnom slavlju, tj. osigurao plodnost žita za slijedeću godinu. Pa i poslije toga se ne baca bilo kamo, nego, u Podravini najčešće, kokošima (kako bi plodonosna snaga prešla i na njih) ili se i dalje čuva sve do druge žetve (čeka se da stvarni krug obnavljanja bude završen). Sličnu ulogu ima i sjeme pšenice posijano u omanje keramičke posudice. Pšenica se sije na Sv. Barbaru "al onda prevelka zraste, pa ju rajše sijem na Sv. Luciju" (Koprivnica, Novigrad). V. Belaj u radu "Kulturni vrtići" zaključuje "da su božićno-novogodišnji vrtići izvorno imali određenu ulogu u kultu staroga seljačkoga (ratarskoga) kulturnog sloja u obredima velikog godišnjeg praznika...". I dalje: "Glavna zadaća tih novogodišnjih obreda bila je svojevrсна kulturna obnova. Pomoću njih se, oponašajući, ponavljao mitski čin stvaranja koji se dogodio jednom, još u mitsko pravrijeme... Novogodišnji su vrtići u tome kultu trebali u kratkom novogodišnjem razdoblju (7-14 dana) oponašati prvo sijanje, klijanje, nicanje i rast pražitarica u pravrijeme, a dodatna, ali životno važna njihova funkcija (koja se i danas još može vidjeti) jest, da svojom prisutnošću u novogodišnjim obredima... omogućuje što bolji uspjeh pravoga usjeva na njivama⁹." Prema karti EAJ br. 8.321 uz navedeni rad vidimo da božićno žito u Podravini ne odnose na njivu (kao što je to u više navrata zabilježeno u Sloveniji, drugdje po Hrvatskoj i Srbiji), nego vjeruju da je dovoljno da vrtić posiju i drže u kući preko blagdana pa će žito na njivama slijedeće godine biti rodno ili pak vjeruju da će to općenito pridonijeti plodnosti i blagostanju u idućoj godini.

Osobito značajan trenutak Badnje večeri jest molitva svih ukućana nakon "pozdravljenja". No osim molitava upućenih Bogu, cijelu tu večer obilježavaju i brojne magijske radnje i gatanja, koja se odnose na plodnost stoke, usjeva i na opće blagostanje ukućana. Izdvojit ćemo samo one bitne za našu temu.

Unošenje jarmova i drugih predmeta vezanih za oranje u kuću na Badnjak u konkretnoj je vezi sa poljodjelskom magijom¹⁰. "V hižu su se nosili, do pred pedeset let, štrange i jarmi"; "Pod stol je gazda nanosil hame, jarme, lance, bića"; "Pod stol smo deli hame od konja, jarme, pribor kaj se čisti konj¹¹." Stol se pak u Ivancu pripremi ovako: "Po plohi stola posipa se žito v križ, denu se dva struka send v križ, pa dve vreće isto v križ i prek toga tri stolnaki, si tri lepo natkani". Osim žetvenog vijenca i/ili posudice sa zelenim žitom, na stolu, posvuda po Podravini, treba stajati i oveća zdjela sa zrnjem "pšenice, jačmena, raži, ajdine, kuruze, graha, semenja od prediva, tikvinih koščic, dene se i oreha, luka, češnjaka, jajce, jabuka i novci" pa će svega toga i dogodne biti u izobilju. Tim zrnjem posipa domaćica svoga muža kada unosi

slamu i bor u kuću¹², drugdje pak domaćin baca zrnje po prostoriji oponašajući sijanje i izgovarajući želju da sve to dogodine donese ploda¹³. Češći je običaj da se tim zrnjem "posoli" **poležaj** koji na Božić ili Štefanje dolazi izricati dobre želje ukućanima. Čestitka poležaja (Kalinovac) glasi ovako: "Na tom mladom letu, zdravi i veseli, čestiti i bogati. Daj vam bog piščekom, racokov, teličov, pajcekov, daj vam bog roda, pšenice, i sega kaj si od boga želife, a najviše mira i božjega blagoslova". Kazivačica iz Đelekovca priča: "Jednu godinu došle **položaj**, tak dugo je čestitku nabrajal - daj vam bog pune koce, pune štale, punu kuću dece, al pamtim, te godine nije bilo sreće". Kazivačica misli da je možda sama tome kriva jer veli: "A ja sam mu rekla: A ko bi to sve nadvoril? Ja sam mu čestitku presekla¹⁴."

Nadalje, božićni stol krasi božićni kruh ili više njih, specifičan božićni kolač i različita peciva. "Naročiti kolač za Božić bio je **kuglof**", priča Ana Petras iz Novigrada. "Peče se od pšeničnog brašna s germom, a fila orsima ili makom. Ukrašen je **kiticom** (pletenicom), s jajci poličenom, svećom i komadićem borića. Božićni kuglof stoji na stolu do prek Novoga leta, no sad ga pojedemo prije." "Za Božić se peče beli kruvek, z mlekom zamešeni, bolje sličan kolaču i kuglof koji se ne načinje do Nove godine. Drugi dan Božića spremi se u komoru na hladno, a za Novu godinu ponovo dene na stol" (Kloštar Podravski). "Božićni kolač je kuglof od diganog testa filanog s orehi, nacifran (kak i **zbornak** - uskršnje pecivo) ptičicama, ružicama. V njega se fteknje ružmarin i svjećice. Peku se i tri lebčeka beloga kruva kaj se denu na tri strane stola. Oni se nisu smeli jesti jer predstavljaju Oca, Sina i Duha Svetoga" (Koprivnički Ivanec). Barica Kelek priča: "Moja mama (v Hlebinama) pekla za Božić **kovrtanj** (okrugl u pletenicu s rupom u sredini) i dva **cipova**, bela kruha. Dok smo posle pozdravljenja klečali na slami i molili, jednoga smo kušovali i toga nismo jeli do iza Novoga leta, a drugoga smo grizli i toga smo kušavali i toga nismo jeli do iza Novoga leta, a drugoga smo grizli i toga smo jeli pri večeri. Mama je znala peći i **koledice** kak ftičice, od diganog testa, onda još i Isusa v zipki i janje kaj je dela na kruh. Tu v Bregima peku kuglof". "**Konglufenka** je časni kolač, jako se nafila. Stoji na stolu dok god je Božić" (Kalinovac). Kazivačica iz Koprivnice još uvijek peče kuglofa za Božić: "On mora stati sve do Nove godine. Već sam rekla da ga više ne bum pekla, onda si ga sama jem, jer se posuši".

Nenačinjanje kruha ili kuglofa do iza Nove godine govori o njihovoj obrednoj ulozi. Njihovo čuvanje treba osigurati prelazak blagostanja iz ove u sljedeću godinu¹⁵. Postupanje s božićnim kruhom ili kolačem kao i poštivanje kruha u svakodnevnom životu¹⁶ imaju svoj temelj u visokom vrednovanju žitarica - krušarica. Izrazitu vezu božićnog kruha sa žetvenim radovima još bolje negoli naša građa iz Podravine potvrđuje građa iz drugih hrvatskih krajeva. Na tu vezu upućuju ukrasi - figurice od tijesta koje se nameću po kruhu: "sunce, mjesec, plug, zvijezdice, obočići, težak, tikvica, sudić i klas¹⁷". "Kruh, koji se pravi za badnjak, opasan je uokolo i odozgor unakrs tistom i po gornjoj kori okitit:.... u prvom odilu plug i kangija, u drugom klas žita, u trećem misec, u četvrtom vizda¹⁸". Na božićnom kruhu osobito se često javlja križ, a to, u usporedbi sa prethodno navedenim ukrasima "navodi na misao da taj križ predstavlja snopove žita složene u polju u hrpe u obliku križa, što je i do danas održano uz sličan naziv¹⁹". Na vezu božićnog kruha i žetvenih radova nadalje, upućuju nazivi toga kruha: **letnjača** (Varoš), **letnica** (Samobor, Rečkovci), **česnica**, **kričnica**, **žitnica**, **litnjak**, **kićenjak**, **bogatica** (kod Hrvata u Bosni i Hercegovini), te činjenica da božićni kruh služi za gatanje o urodu žitarica²⁰.

Osim za božićnog razdoblja, kada se po vjerovanju ljudi izuzetno uspješno može djelovati na rodnost žita, moguće je to i u dane nekih drugih crkvenih blagdana. Različiti blagoslovi koje vrše svećenici imaju pri tome značajnu ulogu.

Na Sv. Tri kralja obavlja se u krvi blagoslov vode. Ne ulazeći u kompleksnost značenja

tog liturgijskog čina prema kršćanskom učenju, želimo naglasiti samo njegovu učinkovitost na usjeve u polju. "Sveta voda se nesla na njivu na Sv. Tri kralja. Saki gazda ide na svoje polje i sveti pšenicu ili kaj već ima. I sad se to još dela. Bila sam prošle godine pri kumi v Kunovcu, a ona se srdila kaj se kum napil pa nije otišiel posvetit kak je trebal" (Bara Tkalčić). I kazivačica iz Koprivnice potvrdila je da to čini svake godine.²¹ Na Cvjetnicu su nosili grančice **drenjeka**, **macoka (cice-mace)** ili **žute vrbe** na ranu misu na blagoslov. "Doma smo lh fteknuli za gredu ili pospravili v hambar ili komoru. Kad se sprema grmljavina i nevreme, hiti se grančica v jogenj". Barica Kelek priča: "Neki v selu imaju dreneka v dvorištu pa si tam ftrgnem grančicu. Obično si ju pospravim na ormar, a ve je župnik rekel: Odneseite si u svoje polje ili stavite u vazu kaj se ne bu pometalo kad je posvečeno". Danas se sve više blagoslivljaju maslinove grančice, pripremljene u crkvi. "Kad oče tuča, treba na stol deti sveću posvečenu na Svećnicu i hititi macoke v peč" (Kunovec). "To se danas više ne dela, more biti da koji stari i dela, ali i danas v Kunovcu dok ide tuča zvon zvoni kaj rastera oblake. Ali ne sme križati oblake onaj zvon koji bi zvonel utopljeniku ili onome koji se obesil. Zato se njima ne sme zvoneti. U Ivancu zvon ne križa oblake jer su zvoneli mladoj koja se utopila. Stareši ljudi su pripovedali da su popi mogli spasit od tuče, a ak su se posvadili, jen drugom je u fari namolil tuču." I na Bregima "dok je bila zvonarka, navek je križala zvona - zvonela je ve z ovem, ve z onem kaj je rasterala oblake. Ve imamo zvono na struju. A stari ljudi su rekli da dok se puno mrtvacu z bolnice vozi, na onaj kraj kam se pelaju, tam bu tuča curela." Također se vjeruje da zvoniti protiv tuče ne treba onim zvonima koji su zvonili za utopljenikom, "al dok je bila zvonarka, ona je svejedno zvonela". Usporedimo ova kazivanja sa zapisom R. Horvata iz Koprivnice iz I sveska Zbornika za narodni život i običaje...: "O tuči. Kad se navuku veliki oblaci, pa se narod boji, da će biti tuče, baci gazdarica bruklu i krušnu lopatu na dvorište, a sjekiru "zapič" (zabode) u "pocek" (podsjek, prag), a ukućani mole uz zapaljenu posvečenu svijeću Boga, da ne bude tuče. Ako počne padati, poberu na dvorištu nekoliko komada tuče i bace ih u peč, pa će prestati padati. U tornju zvonu zvonar po redu sa svim zvonovima da "rastjera oblake". Narod mu taj trud plaća time, što mu poslije žetve daje žita ili novaca. Ako koji put propusti "zvoniti na oblake", ne dobije od naroda o žetvi ništa. Ako se popovi posvade, napraviti će jedan drugome tuču. Ako mrtvacu voze na kolima ili na željeznici, padat će tuča cijelim putem²²."

Nadalje, svi kazivači naveli su Markovo (25.4.) kao dan blagoslova polja. Do 1948-49. godine odlazile su **prošencije** vjernika do najbližeg polja raži (ili pšenice) koja je "nekoji put već bila **zlatana** (od latati-klasati)". Po putu su molili "litanije Svim Svecem". Župnik je kadio i svetom vodom iz **svetilnice** blagoslivljao polja na sve četiri strane svijeta. "Svaki si je ftrgel rukovet žita, to je nesel natrag v crkvu, a onda doma. Doma je žito stalo u vazii, dok je povehlo, bacilo se na gnoj "(Đelekovec). U Kalinovcu su pleli i jedan "venac" za raspelo. Otkako se obred obavlja u crkvi, svatko tko ima žito donese rukovet žita u crkvu. Stavi na oltar gdje svećenik poškropi svetom vodom. U Bregima se i danas blagoslov polja obavlja vani jer je polje blizu ckrve. Evo kako prema Rimskom obredniku Blagoslovi glasi blagoslovna molitva prilikom blagoslova njiva, polja i pašnjaka:

Gospodine, Sveti Oče,
 koji si čovjeku naredio da obrađuje zemlju
 i da je čuva!
 Ponizno te molimo
 da nam neoprestano daješ obilne žetve
 i pružaš svakovrsne bogate plodove,
 da otkloniš oluje i tuče
 i umnožiš urod svake sjetve i nasada.

Po Kristu Gospodinu našem.
O. Amen.²³

Molitve za rodnost izriču se u crkvi i drugih dana. Kazivačica iz Bregi kaže: "Koliko putal Za urod polja i vinograda moli se na Telovo. Nekad su toga dana bile i prošencije. Onda, prije Spasova, išle su prošencije do raspela vu vulici, na Spasovo je bila prošencija v Gabajevi Gredi, isto se za to molilo. I više puta se v crkvi moli, ako kiše nema - za kišu, ili pak za lepo vreme. Ako je pak vreme pogodno, onda župnik kaže: Budite zahvalni, Bog nam kišu daje baš dok nam treba, i sl." I kazivačica iz Koprivnice navodi da su tri dana prije Spasova takozvani "prosní dani".

Želja za bogatim žitnim urodom izrazita je i u nekim podravskim ladarskim pjesmama oko Ivanja. Tako npr. u pjesmi ladarica iz Kalinovca:

... Svi su znači v ravnom polju,
Jezuševu, purgarovu.
Sto značičev poželo je,
Sto vezačev vezalo je,
Naželi su sto vozičev.
Sto vozačev vozilo je,
Sto bičokov pucnulo je,
Sto mlatičev mlatilo je.
Namlatili pune škrinje,
Pune škrinje i ambare. ...²⁴

Stalna briga za ishod žetve rezultirala je dakle, stalnim provlačenjem te teme kroz dane različitih crkvenih blagdana (osobito u prvoj polovini godine)²⁵ i kroz svakodnevni život.

Muškarci su nedjeljom odlazili na svoja polja biciklom ili pješice i nadgledali rast i razvoj mladog žita. Promatrali su nije li žito u travi, nije li "snetljivo" ili bolesno pa onda o svemu tome u nedjeljna popodneva raspredali sa susjedima, kumovima i rođacima. U starim izvorima možemo naći dosta podataka o tome kako čovjek svojim ponašanjem (hotimično ili nehotice) može učiniti neku štetu u žitu. Tako npr. "Muški... ne smiju ruke obrisat o stoljnik, jer bi bilo žito snetljivo". I dalje: "Prije nego žena metni kruv u peč, mora ruke oprat, da ne bude žito snetljivo²⁵". U Bednji u Hrvatskom zagorju vele: "Želiš li da bude kome pšenica snetljiva, a ti se na mladu nedjelju, kad ulaziš u crkvu, poškropi blagoslovljenom vodom iz jedne škropionice, a kad izlaziš iz druge pa se ogledaj na onu pšenicu, u kojoj želiš da bude snijeti i doskora će biti sva snjetljiva²⁷". U Podravini nismo naišli na slična kazivanja, ali smo doznali da je na Bregima živio čovjek koji je mogao vrapce poslati na nečije žitno polje. Barica Kelek priča: "Znam za tog čoveka jer je jotec od stare kaj sam ju doranila išel k tomu čoveku i vikal na njega: Ti znaš kaj si mi napravil (da mu je vrapce nateral), ak ih ne steraš, ja te bum zbil makar te hmorim! Onda ih je ovaj steral. Kak ih je znal naterati i oterati nije nikomu štel povedati, ne znam jel si je i sinu povedal, nemrem reči kak je to delal". Ali zato M. Međimorec o tome piše (za Hlebine): "Kako se tjeraju vrapci sa žita. Uzmi jaje, koje je prvo mladica iznesla poslije Nove godine te kreni na polje. S tim jajetom valja tri puta obići polje držeć u ruci goruču svijecu, koja je gorjela na mrtvačkom odru. Govore još molitve po volji, obično "Očenaš", "Zdravo, Marijo", "Vjerujem". Na koncu se iskopa jamica na onom mjestu, gdje se je započelo obilaziti, zakopa se ono jaje, - i vrabaca ne će biti više²⁸."

Ovdje treba spomenuti i vjerovanje da žito može imati ljekovito djelovanje na neke bolesti ljudi. Tako u Kunovcu: "Dok smo vidli prvu lat od žita (zeleni klas), z njom smo prek očiju prešli, da oči ne bole". A R. Horvat, pišući o narodnom vjerovanju u Koprivnici navodi da malo žita, blagoslovljenog na Markovo, narod ponese kući "pa ga posuši. Ima li tko trganje u glavi, pali

se to žito na žeravici i dimom kade glavu²⁹.

Završna razmatranja. Podravina kao ravničarski kraj s dobrom mrežom prometnica (barem u prošlosti), bila je otvorena evropskim utjecajima tehničkih i tehnoloških dostignuća u gospodarstvu. U drugoj polovici 19. st. osnivaju se po podravskim selima različite gospodarske organizacije koje svojim aktivnostima unapređuju gospodarstvo ovoga kraja: podružnice nacionalnih gospodarskih organizacija i gospodarske bratovštine, a početkom 20. st. osnivaju se brojne zadruge³⁰. Postupci seljaka kod obrade njiva sve su racionalniji. Pa ipak i danas, unatoč primjenjivanju kemijskih sredstava protiv bolesti, štetočina i korova, unatoč protugradnoj obrani i korištenju suvremenih strojeva koji skraćuju trajanje svakog ratarskog posla pa time smanjuju opasnost od nepovoljnih meteoroloških utjecaja na usjeve, može se dogoditi da žetva ne daje željene rezultate. A u toj nemogućnosti potpune kontrole vremenskih prilika i prirodnih sila racionalnim postupcima temelji se vjersko ponašanje koje je i nadalje potreba mnogih ljudi.

Kazivači danas tvrde da ne drže mnogo do djelotvornosti magijskih radnji. Redom odriču svoju dublju upućenost u njih. No ipak, premda su (većinom) praktični vjernici - katolici pa je njihovo djelovanje u svezi sa našom temom prvenstveno religiozno, neki vele: "Može biti da ima nešto (istine) i u tome (magijskome)". Stoga treba uzeti u obzir da je i iznesena građa ipak samo ono što su kazivači htjeli reći o svojem vjerovanju.

Bilješke

1. Ovim člankom završavamo iznošenje o žetvenim i vršidbenih radovima na tradicionalan način u Podravini odnosno o svemu onome što se čini na materijalnom, društvenom i duhovnom planu za uspješan ishod žetve. Prilikom vlastitog terenskog istraživanja od 1990 - 1992. godine, kazivači su bili: Marija Vrban i Bara Tkaičić i Koprivničkog Ivanca, Ana Semren iz Kalinovca, Ana Đurata i Ana Pavlek iz Đelekovca, Katica Lončar i Ivan Baljica iz Kuhovca, Elizabeta Kovačić iz Koprivnice, Ana Petras iz Novigrada, Ana Kovačić iz Kloštra Podravskog, Barica Kelek iz Koprivničkih Bregi (rođena u Hlebinama) i Josip Kuhar iz Štaglina (rođen u Vrbanu u Hrvatskom zagorju).
2. Usporedi: "Sijati je dobro na ženske dane (srijedu, subotu) i tada bolje rodi, jer su ženske rodne." (lit. 13, 266)
3. lit. 6, 116
4. "Protiv tubaka negda su smudili, posle su v galici namakali, a ve ima praška." (B. Kelek)
5. usporedi: lit. 13, 265
6. usporedi: "Žena, koja se u vremenu sjetve "viđa" (ima svoje mjesečno čišćenje), smatra se nečistom. Ona ne smije učestvovati u radu, ni pomagati kod sjetve." (lit. 6, 116)
7. lit. 9
8. lit. 7, 104
9. lit. 1, 27
10. lit. 2, 124
11. Podaci su, redom, iz Novigrada, Kunovca i Ivanca.
12. Podatak se odnosi na Hlebine (B. Kelek).
13. Podatak se odnosi na Gotalovo (Josip Večenaj).
14. Poležaj treba biti muška osoba, a ljudi i danas paze na to tko će im na Božić prvi doći u kuću. Znam za slučaj kada je na Božić ujutro došla žena koja nije baš česti gost u toj kući. Ona su ukućani komentirali: "Koji ju je vrag baš danas donesel, kad nije došla prije, nije trebala ni danas!"
15. Potvrde o nenačinjanju kruha do iza Nove godine ili Tri kralja nalazimo na raznim stranama. Tako u Samoboru (lit. 9, 36), Bednji u Hrv. zagorju (lit. 11, 159), Zlarinu (lit. 9, 27), Konavlima (lit. 9, 27), kod Hrvata u Bosni i Hercegovini (lit. 15, 35).
16. "Kruh se je jako poštvial. Ak ti je koja droptina dole opala, digni ju i v jogenj hiti. Prije neg se rezal, kruh se prekrizil, a rezal ga je onaj koji ga je priskrbel" (B. Kelek). "Prije neg se kruh dene peći, prekrizil se je. Gazda reže pri hiži kruha - nije smel kruha rezati koji ga nije predelal. Kruh se prekrizi, po sredini odreže, a onda se dalje šnite režu" (K. Lončar). "Šnite se uvek režu cele. Bože sačuvaj kaj bi odrezal od polovice!" (A. Semren). A B. Tkaičić priča o blagovanju posvećenog uskršnjeg jela: "Sva posvećena hrana reže se i stavlja na stolnicu (kojom je bila prekrivena košara). Ove mrvice sa stolnice se poberu i jedan dio se baci u vatru (još se malo i namjerno namrvi kaj vatra više dobi), a drugi dio se odnese vu vřcak i poseje. I zbilja - tam gdje se to poseje, zrastu sitne droptinčice, jako dragi svet. I poštvual se je taj cvet jer se mislilo da je z uskrnoga kolača zrasel."
17. lit. 14, 290; slično i: lit. 5, 160
18. lit. 9, 26
19. lit. 3, 315
20. Vidí o tome: lit. 15, 39
21. "V crkvi je bačva z vodom pa si z kriglima ili kakkim bočicama, grabimo."
22. lit. 8, 251-252
23. lit. 18, 256

24. lit. 10, 48

25. Potvrđuju to i podaci o običajima nekih drugih blagdana, zabilježeni u regijama bliskim Podravini. Tako u virovitičkom kraju nakon posvećenja hrane na Uskrs "na povratku iz crkve žene su se utrkivale koja će prva stići kući, tumačeći da će kod nje biti najvredniji težaki ili najbrže završena žetva" (lit. 3, 324). Nadalje, "... sv. Vidu u sjevernoj Hrvatskoj se mole za zdravlje očiju. Sv. Vid je međutim, veoma važan za dozrijevanje pšenice. Smatralo se da na sv. Vida ne smije osvanuti rosa na usjevima, jer će se "usmitličiti" (spļjesnjiviti). Stoga postoji legenda da ljudi "dva sata prije sunca svu rosu sa svojizi usiva otrune" i to tako da se držeći duge konope... upute... uz usive niz usive". (lit. 2, 161). U okolici Zagreba, zbog iskustva "da grad često uništava urod u vrijeme blagdana sv. Margarete... uz zavjetne mise održali su se još u prvoj polovini našeg stoljeća ophodi oko polja protiv tuče sa svećenikom" (lit. 2, 36). "Tjelovske procesije u Mariji Bistrici, gdje djevojčice bacaju latice od ruža, podsjeća ljude na sijanje pa to tako i zovu, jer su se i tom prilikom obilazila polja" (lit. 2, 148). "Dok se za jurjevski kres sakupljalo razno šiblje, poneki su još znali da treba protiv... grada, leda, na krijesu paliti kuruzinje ili vinovo šiblje..." i dalje: "Mi smo samo sporadično na tom terenu našli podatke o tome, ali više ne i običaj, da djeca sa zapaljenim ritkom (snopićem) raži trče kroz polja" (lit. 2, 149) radi istjerivanja štetočina.

Tragom tekstova napose jurjevskih pjesama (hrvatskih, slovenskih, ruskih, bjeloruskih), R. Katičić pak opohode (hodanje kroz polja kojim se "izražava, bjeloruskih), T. Katičić pak opohode (hodanje kroz polja kojim se "izražava, nosi i podupire" plodonosni hod godine, pri čemu je upućivanje na prirodu i žetvu osobito izražajno) tumači u svjetlu jednog praslavenskog obreda prodnosti. (vidi lit. 12)

26. lit. 14, 257-258

27. lit. 11, 160

28. lit. 16, 262

29. lit. 8, 242

30. lit. 4

LITERATURA:

1. BELAJ, Vitomir. Kulturni vrtiči. Etnološki atlas Jugoslavije 1, Centar za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989, 21-30
2. CULINOVIC - KONSTANTINOVIC, Vesna. Aždajkinja iz Manite Drage: običaji, vjerovanja, magija, liječenja. Logos, Split, 1989
3. DRAGANIC, Danica. Etnografske osobine virovitičkog kraja. Virovitički zbornik 1234 - 1984, Virovitica, 1986, 309-329
4. FELETAR, Dragutin. Prilozi za povijest zadrugarstva u Podravini. Podravski zbornik 15, Koprivnica, 1989, 24-40
5. FILAKOVAC, Ivan. Godišnji običaji. (Retkovci u Slavoniji). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 19, sv. 1, Zagreb, 1914, 153-175
6. FRANIĆ, Ivo T. Etnografske zabilješke iz sreza Slavonско-Požeškog Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu 2, Zagreb, 1936
7. GAVAZZI, Milovan. Baština hrvatskoga sela. Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1991
8. HORVAT, T. Narodna vjerovanja s bajanjem (Koprivnica u Hrvatskoj). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 1, Zagreb, 1896, 238-245; 251-256
9. HRVAJSKA BOŽIČNICA za godinu 1991. Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1990*
10. IVANCAN, Ivan. Narodni plesni običaji Podravine 1. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1989.
11. JEDVAJ, Josip. Gatanje i čaranje (Bednja u Hrvatskom Zagorju). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 27, sv. 1, Zagreb, 1929, 158-165
12. KATIČIĆ, Radoslav. Hoditi-roditi. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti. Studia ethnologica 1, Centar za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989, 45-63
13. LANG, Milan. Samobor. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 25, Zagreb, 1924
14. LUKIĆ, Luka. Varoš. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 25, Zagreb, 1924
15. MARKOVIĆ, Tomo. Božićni običaji Hrvata u Bosni i Hercegovini. Etnografska istraživanja i građa 2, Zagreb, 1940, 5-86
16. MEDIMOREC, M. Narodna vjerovanja s bajanjem (Hlebine u Hrvatskoj). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 1, Zagreb, 1896, 262
17. PETI, Damir - HADŽIŠELIMOVIĆ, Fadil - OSMAN, Velimir. Obrana od tuče na području općine Koprivnica 1976-1988. Podravski zbornik 15, Koprivnica, 1989, 41-48
18. RIMSKI OBREDNIK: BLAGOSLOVI. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987